

СИЛАБУС
навчальної дисципліни
«РАДІАЦІЙНА ГЕМАТОЛОГІЯ»

Галузь знань	09 – Біологія
Спеціальність	091 – Біологія та біохімія
Освітня програма	Радіобіологія
Освітній рівень	Доктор філософії
Статус дисципліни	Вибірковий
Мова викладання	Українська
Курс /семестр	II курс, 1 (2) семестр
Кількість кредитів ЄКТС	3 кредити ЄКТС
Розподіл за видами занять та годинами навчання	Лекції – 24 год. Практичні – 16 год. Самостійна робота – 50 год.
Форма підсумкового контролю	Залік
Відділ	Відділ радіобіології та радіоекології, ІЯД НАН України
Викладач	Ганжа Олена Борисівна, старший науковий співробітник, к.б.н.
Контактна інформація викладача	olganzha@ukr.net; 380-44-525-63-77
Дні занять	За розкладом
Консультації	За домовленістю з ініціативи здобувача, дистанційні

Опис навчальної дисципліни, її мета, предмет вивчення та результати навчання

Мета навчальної дисципліни – поглиблення та удосконалення сучасних знань щодо механізмів дії іонізуючих випромінювань на систему крові, формування у аспірантів компетентностей у галузі радіаційної гематології, що застосовуються при проведенні наукових досліджень для аналізу пострадіаційних реакцій периферичної крові та кісткового мозку і є необхідними для цілісної оцінки променевого ураження організму людини та тварин.

Предмет навчальної дисципліни – пострадіаційні реакції периферичної крові та кісткового мозку в організмі людини та тварин.

Компетентності

Інтегральна компетентність (ІК): Здатність розв’язувати комплексні проблеми в області радіаційної біології, екології, проводити науково-дослідницьку, інноваційну діяльність, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань, оволодіння методологією наукової та науково-педагогічної діяльності, проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК1. Здатність до освоєння і системного аналізу нових знань в предметній та суміжних галузях, формування системного наукового та культурного світогляду.

ЗК2. Здатність до критичного аналізу і креативного синтезу нових ідей, які можуть сприяти технологічному та соціальному прогресу, базованому на здобутих знаннях.

ЗК3. Здатність до вирішення комплексних науково-дослідних задач в професійній галузі, планування та здійснення дослідницької діяльності.

ЗК4. Здатність до формування гнучкого та логічного мислення, саморозвитку та

самовдосконалення, адаптації до роботи в науковому колективі.

ЗК8. Здатність до планування та проведення науково-дослідної роботи з дотриманням норм біоетики та гуманного поводження з лабораторними тваринами.

Фахові (спеціальні) компетентності (ФК):

ФК1. Здатність до самостійного освоєння фахових знань, сучасних наукових теорій і методів радіобіології, ефективного їхнього застосування при виконанні дисертаційного дослідження.

ФК3. Здатність застосовувати сучасні методи біологічного та радіобіологічного експерименту, відповідного математичного, статистичного аналізу результатів.

ФК4. Здатність характеризувати взаємодію різних видів іонізуючої та неіонізуючої радіації з речовиною, розуміння особливостей процесів дозоутворення у біологічних об'єктах.

ФК6. Здатність оцінювати закономірності формування радіобіологічних ефектів на різних рівнях організації живих організмів.

ФК7. Здатність аналізувати процеси ураження та пострадіаційного відновлення організму та корекції радіогенних порушень, обґрунтовувати застосування засобів радіаційного захисту.

Програмні результати навчання:

ПРН1. Мати знання методології та проектування наукових досліджень, принципів системного підходу та аналізу при вирішенні наукових завдань в галузі біологічних наук, зокрема радіобіології. Обирати адекватні методи досліджень, інтегрувати існуючі методики та адаптувати їх для розв'язання наукових завдань при проведенні дисертаційного дослідження.

ПРН2. Використовувати сучасні інформаційні джерела національного та міжнародного рівня для оцінки стану вивченості об'єкту досліджень, актуальності наукової проблеми.

ПРН4. Здійснювати інформаційний пошук та комунікацію за науковою проблематикою, працювати з сучасними бібліографічними і реферативними базами даних, наукометричними платформами.

ПРН7. Застосовувати у науковій діяльності знання закономірностей формування радіобіологічних ефектів на різних рівнях організації живих організмів; процесів пострадіаційного відновлення та адаптації клітин та організму; нових концептуальних та методологічних підходів до оцінки радіаційно-індукованих ефектів; особливостей дії малих доз опромінення на організм; генетичних та канцерогенних ефектів іонізуючої радіації.

ПРН8. Аналізувати та узагальнювати медико-біологічні наслідки впливу радіаційних чинників на людину та довкілля.

ПРН12. Нести персональну відповідальність за результат роботи, набувати та використовувати навички організаційної та інноваційної діяльності.

ПРН13. Здійснювати науково-дослідницьку, науково-організаційну, науково-педагогічну діяльність, дотримуючись наукової професійної етики, принципів академічної доброчесності та громадянської позиції.

ПРН14. Удосконалювати знання з обраної спеціальності, дотримуватися принципу “life-learning” – безперервного самостійного набуття знань та вмінь.

ПРН15. Самостійно, незалежно та відповідально приймати рішення щодо виконання індивідуальних наукових проектів, завдань, активно використовувати набуті під час навчання знання, уміння/навички та комунікаційні компетентності.

Після засвоєння матеріалу дисципліни аспірант повинен:

знати основи функціонування системи крові ссавців та її регуляції; характеристику кістковомозкового синдрому та його роль у формуванні променевої патології організму; принципи аналізу пострадіаційних реакцій окремих клітинних популяцій системи крові; фактори пострадіаційного відновлення клітин крові; особливості формування гострої та віддаленої патології гемопоєзу; специфіку розвитку ураження системи крові при променевої хворобі людини та радіотерапії;

вміти характеризувати основні компоненти системи кровотворення та периферичної крові ссавців; застосовувати клініко-гематологічні критерії для оцінки променевого ураження організму; отримувати та аналізувати препарати кісткового мозку та периферичної крові

дослідних тварин; оцінювати функціональну патологію різних популяцій клітин системи крові на основі сучасних гематологічних методів.

Передумови для навчання

Перелік попередньо прослуханих дисциплін / Знання, вміння, навички, якими повинен володіти здобувач, щоб приступити до вивчення дисципліни

Для успішного засвоєння дисципліни «Радіаційна гематологія» аспірант повинен використовувати знання та вміння, набуті під час вивчення стандартних університетських курсів дисциплін у галузі знань «Біологія», зокрема загальної біології, фізіології людини та тварин, біохімії, імунології, генетики, радіобіології та інших, що дозволяють зрозуміти процеси, які відбуваються в організмі людини та тварин за впливу іонізуючого опромінення.

Зміст навчальної дисципліни

Дисципліну структурно розділено на 3 розділи (змістовні модулі):

Розділ 1. Загальні закономірності та особливості впливу іонізуючих випромінювань на систему кровотворення.

Розділ 2. Відновлення клітин кровотворної системи у пострадіаційному періоді.

Розділ 3. Віддалені наслідки дії іонізуючих випромінювань на систему крові.

Матеріально-технічне (програмне) забезпечення дисципліни

ІЯД НАН України, відділ радіобіології та радіоекології має у своєму розпорядженні матеріально-технічні ресурси для успішного засвоєння курсу дисципліни та виконання практичних завдань, зокрема: спеціалізовані та сертифіковані лабораторії, вимірювальне та аналітичне обладнання для біологічних зразків; навчальні приміщення та аудиторії, обладнані комп'ютерною та мультимедійною технікою, з доступом до мережі Інтернет.

Сторінка офіційного веб-сайту ІЯД НАНУ з інформаційним пакетом щодо навчальних дисциплін

<http://www.kinr.kiev.ua/aspirant>

Рекомендовані джерела

Основна література

1. Ионизирующая радиация и онкогематологические заболевания. Под ред. Чехуна В.Ф., Глузмана Д.Ф. К.: ДИА, 2016, 284 с.
2. Воробьев Е.И., Степанов Р.П. Ионизирующие излучения и кровеносные сосуды. М.: Энергоатомиздат, 1985, 296 с.
3. Жербин Е.А., Чухловин А.Б. Радиационная гематология. М.: Медицина, 1989, 176 с.
4. Стародуб Н.Ф., Рекун Г.М., Шурьян И.М. Радиационное поражение гемоглобина. К.: Наукова думка, 1976, 130 с.
5. Диагностика лейкозов. Атлас и практическое руководство. Под ред. Глузмана Д.Ф. К.: МОРИОН, 2000, 224 с.
6. Кутлахмедов Ю.О., Войціцький В.М., Хижняк С.В. Радіобіологія: підруч. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011, 543 с.
7. Андерсон Ш. Атлас гематологии. Под ред. Сапрыкина В.П. Пер. с англ. И.А. Поповой, В.П. Сапрыкина. М.: Логосфера, 2007, 608 с.
8. Долгов В.В. Лабораторная гематология. М.-Тверь: Триада, 2014, 218 с.
9. Блиндар В.Н., Зубрихина Г.Н., Кушлинский Н.Е. Гематологические методы исследования. Клиническое значение показателей крови. Медицинское информационное агентство, 2020, 96 с.
10. Киндзельский Л.П., Зверкова А.С., Сивкович С.А. и др. Острая лучевая болезнь в условиях Чернобыльской катастрофы. К.: Телеоптик, 2002, 223 с.

11. Овчаренко О.П., Лазар А.П., Матюшко Р.П. Основи радіаційної медицини: навч. посіб. Одеса: Одес. держ. мед. у-т, 2002, 208 с.

Додаткова література

1. Гродзинський Д.М. Радіобіологія: підруч. К.: Либідь, 2001, 448 с.
2. Barbara J. Bain. Blood Cells: A Practical Guide. 5th ed. Oxford: Wiley-Blackwell, 2015, 504 p.
3. Козинец Г.И. Гематологический атлас: настольное руководство врача-лаборанта. М.: Практическая медицина, 2017, 120 с.
4. Harmening D.M., editor. Clinical hematology and fundamentals of hemostasis. 5th ed. Philadelphia, PA: FA Davies Company, 2008, 1032 p.
5. Луговская С.А., Почтарь М.Е. Морфология клеток костного мозга в норме и патологии. Интерпретация миелограмм. М.-Тверь: Триада, 2018, 246 с.
6. Dacie J.V., Lewis S.M. Practical haematology. 11th ed. London: Churchill Livingstone, 2011, 668 p.
7. Hoffbrand A.V., Moss P.A.H. Essential haematology. 6th ed. Oxford: Wiley-Blackwell Scientific Publications, 2011, 468 p.
8. Ярмоненко С.П., Вайнсон А.А. Радиобиология человека и животных. М.: Высшая школа, 2004, 543 с.
9. Линденбратен Л.Д., Королюк И.П. Медицинская радиология (основы лучевой диагностики и лучевой терапии). М.: Медицина, 2000, 672 с.
10. Цыб А.Ф., Будагов Р.С., Замулаева И.А. и др. Радиация и патология: учеб. пособ. М.: Высшая школа, 2005, 341 с.
11. Владимиров В.Г., Красильников И.И., Арапов О.В. Радиопротекторы: структура и функция. К: Наук. думка, 1989, 262 с.
12. Луговская С.А. Гематологический атлас. М.-Тверь: Триада, 2016, 434 с.
13. Wondergem J. Radiation biology: a handbook for teachers and students. International atomic energy agency, Vienna, 2010, 155 p.
14. Лаповець Л.Є., Лебедь Г.Б., Ястремська О.О. Клінічна лабораторна діагностика: підруч. Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Медицина», 2019, 472 с.
15. Ганжа О.Б., Рябченко Н.М., Липська А.І., Родіонова Н.К., Талько В.В. Гематологічні та цитогенетичні ефекти у потомків лабораторних щурів, опромінених інкорпорованим ¹³¹I. Ядерна фізика та енергетика, 2019, Т. 20, № 2, с. 178-186.
16. Липська А.І., Родіонова Н.К., Рябченко Н.М., Бурдо О.О., Ганжа О.Б., Вишневецький Д.О., Ішніва Х. Ядерна фізика та енергетика, 2020, Т. 21, № 4, с. 328-337.

Навчальний контент

Методика опанування навчальної дисципліни (освітнього компонента)

Загальний методичний підхід до викладання навчальної дисципліни визначається як комунікативно-когнітивний та професійно орієнтований, згідно з яким у центрі освітнього процесу знаходиться аспірант – суб'єкт навчання і майбутній науковець.

Лекційні заняття

Розділ (змістовний модуль) 1. Загальні закономірності та особливості впливу іонізуючих випромінювань на систему кровотворення.

Тема 1. Об'єкти дослідження та практичні задачі радіаційної гематології.

Лекція 1. Принципи оцінки та природа біологічної дії іонізуючої радіації.

Лекція 2. Основні відомості про систему крові та її регуляцію.

Лекція 3. Клінічна патологія системи крові при променевій хворобі та радіотерапії.

Тема 2. Принципи аналізу пострадіаційних реакцій окремих клітинних популяцій системи крові.

Лекція 4. Інтерфазна та репродуктивна загибель клітин. Отримання та збагачення популяцій

міелокаріоцитів. Способи вивчення проліферативних властивостей кровотворних клітин.

Лекція 5. Реакція бласттрансформації лімфоцитів у культурі. Методи прямої оцінки загибелі опромінених клітин. Клініко-гематологічні критерії при ранній діагностиці променевого ураження організму.

Тема 3. Порівняльні аспекти гострої променевої патології системи кровотворення.

Лекція 6. Проліферативна активність та радіочутливість гемопоетичних клітин. Зв'язок між життєздатністю, адгезією і постпроменевою загибеллю клітин.

Лекція 7. Проблема видової стійкості до опромінення. Фактори індивідуальних відмінностей у радіаційному ураженні клітин системи крові. Вплив іонізуючої радіації на лейкозні клітини: клініко-прогностичні аспекти.

Розділ (змістовний модуль) 2. Відновлення клітин кровотворної системи у пострадіаційному періоді.

Тема 4. Зміни специфічних функцій лейкоцитів у ранньому постпроменевому періоді.

Лекція 8. Порушення рецепторних структур лімфоїдних клітин. Патологія ефекторних функцій лімфоцитів.

Лекція 9. Порушення фагоцитозу та метаболічної стимуляції опромінених клітин кісткового мозку. Зміни фагоцитарних та контактних властивостей зрілих гранулоцитів.

Лекція 10. Роль моноцитів та макрофагів у процесах радіаційної загибелі клітин. Динаміка пулу мононуклеарних фагоцитів та функціональна активність у постпроменевому періоді.

Тема 5. Фактори пострадіаційного відновлення клітин крові.

Лекція 11. Вживаність та проліферація ранніх клітин-попередників гемопоезу. Видові особливості регенерації кровотворення. Прискорення процесів поділу та дозрівання клітин у постпроменевому періоді.

Лекція 12. Радіочутливість клітин гемопоетичного мікрооточення та їхня здатність підтримувати кровотворення після опромінення.

Розділ (змістовний модуль) 3. Віддалені наслідки дії іонізуючих випромінювань на систему крові.

Тема 6. Вплив малих доз та хронічна дія іонізуючої радіації на систему крові.

Лекція 13. Поняття малих доз. Радіаційний гормезис. Ефекти хронічного опромінення.

Тема 7. Віддалена променева патологія гемопоезу.

Лекція 14. Пізні порушення процесів кровотворення. Функціональна патологія лейкоцитів.

Лекція 15. Ураження ендотелію судин та стромальних клітин як фактор атрофії кровотворних тканин. Генетичні мутації та лейкозогенез.

Практичні заняття

Заняття 1. Техніка безпеки та правила роботи у радіобіологічній лабораторії. Основні методи приготування та фарбування препаратів периферичної крові та кісткового мозку дослідних тварин і людини.

Заняття 2. Кількісний склад і морфологія клітин системи кровотворення в нормі та за умов впливу іонізуючої радіації.

Робота з препаратами периферичної крові дослідних тварин.

Заняття 3. Гематологічні критерії при діагностиці променевого ураження організму. Індивідуальні відмінності у радіаційному ураженні клітин системи крові. Робота з препаратами периферичної крові людини.

Заняття 4. Радіочутливість та радіорезистентність клітин системи кровотворення.

Робота з препаратами периферичної крові дослідних тварин.

Заняття 5. Генотоксична дія малих доз радіації. Вплив хронічного опромінення на систему гемопоезу. Робота з препаратами метафазних хромосом людини та дослідних тварин.

Заняття 6. Канцерогенний ефект іонізуючих випромінювань, генетичні мутації у ссавців. Робота з препаратами кісткового мозку дослідних тварин.

Самостійна робота аспіранта

Самостійна робота здобувача наукового ступеня доктора філософії є основним засобом засвоєння навчального матеріалу у вільний від навчальних занять час, головна мета якої полягає у необхідності опрацювання тем, що не входять до плану аудиторних занять, та більш широкого огляду тематики курсу з використанням матеріалів підручників, періодичних видань, наукових праць, монографій з окремих питань дисципліни.

Політика та контроль

Політика навчальної дисципліни (освітнього компонента)

Вимоги, які викладач ставить перед аспірантом:

- заняття проводяться відповідно до розкладу за правилами, встановленими Положенням про організацію освітнього процесу в Інституті ядерних досліджень НАН України (http://www.kinr.kiev.ua/aspirant/creat_ed_inet.pdf); відповідно до робочої навчальної програми дисципліни, бали нараховують за види навчальної активності згідно Уніфікованої системи оцінювання навчальних досягнень аспірантів (http://www.kinr.kiev.ua/aspirant/sys_test.pdf);
- політика перескладань: якщо аспірант не виконував модульні контрольні роботи (без поважної причини), то його результат оцінюється у 0 балів; перескладання передбачено у разі поважних причин;
- політика щодо академічної доброчесності: Положення встановлює загальні моральні принципи та правила етичної поведінки осіб, що працюють і навчаються в Інституті, якими вони мають керуватись у своїй діяльності, в тому числі при вивченні та складанні контрольних заходів з дисципліни «Радіаційна гематологія»;
- при використанні цифрових засобів зв'язку з викладачем необхідно дотримуватись загальноприйнятих етичних норм.

Система оцінювання результатів навчання

Види контролю

Поточний контроль: модульні контрольні роботи.

Підсумковий контроль: залік.

Рейтинг аспіранта з дисципліни складається з балів, які він отримує:

- 1) за модульні контрольні роботи;
- 2) за відповідь на заліку.

Система рейтингових балів

1. Модульна контрольна робота. Ваговий коефіцієнт дорівнює 20 балів. Максимальна кількість балів за контрольні роботи становить $3 \times 20 = 60$ балів.
2. Залік. Максимальна кількість балів за залік становить 40 балів.

Нарахування балів за відповідь на заліку:

- повна відповідь (не менше 90 % потрібної інформації) 36-40 балів;
- достатньо повна відповідь (не менше 75 % потрібної інформації) 30-35 балів;
- неповна відповідь (не менше 60 % потрібної інформації) 24-29 балів;
- незадовільна відповідь (менше 60 % потрібної інформації) 0 балів.

Накопичування рейтингових балів з навчальної дисципліни «Радіаційна гематологія»			
Вид навчальної роботи		Максимальна кількість балів	
Контрольна робота		60	
Залік		40	
Загальна кількість балів		100	
Відповідність шкали оцінювання ЄКТС національній системі оцінювання та ІЯД НАНУ			
Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену (іспиту), диференційованого заліку, курсового проекту (роботи), практики, тренінгу	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82 – 89	B	добре	
75 – 81	C		
69 – 74	D	задовільно	
60 – 68	E		
35 – 59	FX	незадовільно	не зараховано
1 – 34	F		
<i>Більш детальну інформацію щодо компетентностей, результатів навчання, методів навчання, форм оцінювання, самостійної роботи наведено у Робочій програмі навчальної дисципліни, див. сайт ІЯД НАНУ.</i>			

Силабус затверджено на засіданні Вченої ради ІЯД НАНУ «05» липня 2023 р. Протокол № 6.